

ISTE'MOLCHILARNING OZIQ-OVQATGA BO'LGAN RATSIONAL
MUNOSABATINI SHAKLLANTIRUVCHI IJTIMOY-IQTISODIY VA
MADANIY OMILLAR.

Akmal Axmedovich Axmedov

TIFT Unversiteti dotsenti ,f.f.n.

Tel: +99893 8410200

Annotasiya: *Mazkur maqolada iste'molchilarning oziq-ovqat mahsulotlarini tanlashdagi iqtisodiy imkoniyatlari jamiyatda mavjud iqtisodiy tuzilmalar va turmush darajasi globallashuv, urbanizatsiya va o'zgaruvchan turmush tarzini hozirgi tendentsiyalari bilan bogliq jarayonlar ,iste`molchilarning oziq-ovqat mahsulotlariga nisbatan oqilona munosabatiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillarning ijtimoiy-falsafiy tahlili berilgan.*

Kalit so`zlar: *Globalashuv, biznes etikasi, ekologik mas'uliyat, oziq-ovqat xavfsizligi, ekologik xabardorlik, estetik qadriyatlar.*

Iste'molchilarning oziq-ovqatga bo'lgan munosabatini shakllantiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillarning ijtimoiy-falsafiy tahlili insonning oziqlanish bilan bog'liq xulq-atvori va ongini kengroq, chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu munosabatlar jamiyat, iqtisodiyot, va madaniyatning o'zaro ta'siri doirasida shakllanadi. Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan ushbu omillar iste'molchilik madaniyati, axloqi, va shaxsning dunyoqarashi kabi asosiy jihatlarni aks ettiradi. Iste'molchilarning oziq-ovqat mahsulotlarini tanlashdagi iqtisodiy imkoniyatlari jamiyatda mavjud iqtisodiy tuzilmalar va turmush darajasi bilan bog'liq bo'lib, bu axloqiy, madaniy va falsafiy masalalarni keltirib chiqaradi.

Iqtisodiy imkoniyatlar tengligining mavjudligi yoki yo'qligi ijtimoiy adolat va barqarorlik tamoyillariga mos keladi. Masalan, past daromadli iste'molchilar arzon oziq-ovqat mahsulotlarini afzal ko'rishga majbur bo'lishadi, bu esa ularda sog'lom oziqlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Bu jarayon iste'molchi axloqi va ijtimoiy tenglik masalalarini bir joyga jamlaydi, hamda ijtimoiy adolatga erishish uchun davlat siyosati va ijtimoiy himoya tizimlarining rolini ta'kidlaydi. Kapitalistik jamiyatlarda iste'molchilik turmush darajasi bilan bog'liq bo'lib, insonlar orasidagi raqobat iste'molchilik axloqini shakllantiradi. Bu nuqtai nazardan, oziq-ovqat tanlovlari iqtisodiy imkoniyatlarga ko'ra tafovutlanib, ijtimoiy ierarxiya va shaxsiy maqomga ta'sir

ko'rsatadi.

Ta'lim iste'molchilarni oziq-ovqat xavfsizligi, sog'lom ovqatlanish va ekologik mas'uliyat masalalariga o'rgatishda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim orqali axborotga ega bo'lish va shaxsning axloqiy qarorlari orasida kuchli aloqadorlik mavjud. Ongli iste'molchilar oziq-ovqat mahsulotlarini tanlashda shaxsiy sog'liq, jamiyatning manfaatlari va atrof-muhitni saqlash kabi axloqiy tamoyillarga amal qiladilar⁴⁷. Bu axloqiy tamoyillarning shakllanishida ta'limning o'rni ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan insonning mas'uliyat hissi va axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog'liqdir.

Shahar va qishloq hayot tarzi, iste'molchilar ongida oziq-ovqat mahsulotlarini tanlash va ularga bo'lgan munosabatni shakllantiradi. Shaharlik iste'molchilar ko'pincha turli xil oziq-ovqat mahsulotlarini tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi, qishloq joylaridagi iste'molchilar esa ko'proq mahalliy va tabiiy oziq-ovqat mahsulotlariga tayanadilar. Bu jarayonda shahar va qishloq hayoti o'rtasidagi farqlar hamda iqtisodiy tenglik masalalari iste'molchilik axloqi va ijtimoiy adolat muammolarini keltirib chiqaradi. Qishloq joylarida oziq-ovqatni o'z-o'zidan yetishtirish va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash axloqiy va ekologik mas'uliyatning shakllanishiga sabab bo'ladi. Bu nuqtai nazardan, ijtimoiy-falsafiy tahlil orqali mahalliy iste'molchilik madaniyatining barqaror rivojlanish tamoyillari va oziq-ovqat xavfsizligi tizimlariga ta'siri aniqlanadi⁴⁸.

Oziq-ovqat tanlovlari madaniyatning bir qismi bo'lib, an'anaviy urf-odatlar va qadriyatlar asosida shakllanadi. Har bir madaniyatda oziqlanish va oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan munosabat o'ziga xos axloqiy va estetik qadriyatlarni aks ettiradi. Bu qadriyatlar milliy va madaniy o'zlikni saqlash bilan bog'liq bo'lib, oziq-ovqat tanlovida milliy g'urur va an'anaviy qadriyatlarning saqlanishi muhimdir. Oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan bunday madaniy munosabat iste'molchilik madaniyatining falsafiy asosini shakllantiradi. Oziq-ovqat iste'mol qilish jamiyatda ijtimoiy birlikni ta'minlash va madaniy qadriyatlarni saqlash uchun muhim omil hisoblanadi. An'anaviy milliy taomlar va ovqatlanish marosimlari orqali jamoatning birligi va hamjihatligi shakllanadi, bu esa jamiyat axloqi va madaniyatini

---

⁴⁷ Boyjigitov S.K. XARIDORLAR (ISTE'MOLCHILAR) VA MIJOZLAR XULQ-ATVORI MODELII // Экономика и социум. 2023. №6-2 (109). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xaridorlar-iste-molchilar-va-mijozlar-xulq-atvori-modeli> (дата обращения: 06.11.2024).

⁴⁸ Архангельская И.А. Формирование культуры потребления личности : Системный анализ : диссертация ... кандидата философских наук. - Москва, 1990. - 166 с.

mustahkamlaydi.

Diniy e'tiqod va axloqiy qadriyatlar iste'molchilarning oziq-ovqat tanlovi va ularning axloqiy qarorlariga ta'sir qiladi. Masalan, musulmonlarning halol oziq-ovqat iste'mol qilishga e'tibor berishi yoki hinduizmdagi vegetarianizm kabi axloqiy tamoyillar iste'molchilik axloqini shakllantiradi. Bu esa jamiyatda oziq-ovqat mahsulotlarining ishlab chiqarilishi va iste'mol qilinishi bilan bog'liq me'yorlar va e'tiqodlarni ta'minlaydi. Ba'zi iste'molchilar axloqiy yoki ekologik qarashlari tufayli vegetarianizm yoki veganizm tamoyillariga amal qiladi. Bu turdagi oziqlanish falsafiy nuqtai nazardan shaxsning ekologik mas'uliyati, tabiiy resurslarni saqlash va atrof-muhitni himoya qilishga bo'lgan qarashlarini aks ettiradi.

Jamiyatdagi ijtimoiy ta'sir, madaniy an'analar va umumiy qadriyatlar iste'molchilarning oziq-ovqatga bo'lgan munosabatini shakllantiradi. Iste'molchilar jamiyatdagi ijtimoiy rollariga qarab oziq-ovqat mahsulotlarini tanlashadi va bu jarayon ko'pincha ijtimoiy qabul qilingan norma va qadriyatlar asosida shakllanadi. Ommaviy axborot vositalari va reklama kampaniyalari ham jamiyatdagi iste'molchilarning oziqlanish xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi.

Jamiyatdagi oziq-ovqat xavfsizligi bilan bog'liq qadriyatlar iste'molchilarning mas'uliyatini belgilaydi. Oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish, ekologik toza va barqaror mahsulotlarni tanlash kabi amaliyotlar iste'molchilarning ijtimoiy mas'uliyat va barqarorlik tamoyillariga rioya qilishini ta'minlaydi. Shaxsning oziq-ovqatga bo'lgan munosabati uning axloqi, turmush falsafasi, va shaxsiy qadriyatlari bilan bog'liq bo'ladi. Sog'lom turmush tarzini saqlash va oziq-ovqat mahsulotlarini tanlashda mas'uliyatli qarorlar qabul qilish shaxsning ekzistensial tajribalarini aks ettiradi. Oziqlanish tanlovlari insonning o'z salomatligini saqlash va hayot sifati haqida chuqur o'ylanishi bilan bog'liq. Axloqiy mas'uliyat va shaxsiy tanlov: Iste'molchilar oziq-ovqat tanlovlarida shaxsiy axloqiy tamoyillari va qarorlariga asoslanadi. Ularning oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan munosabati insonning mas'uliyat hissi, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati va atrof-muhitni himoya qilish qarashlari orqali aks etadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillar iste'molchilarning oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan munosabatini shakllantirishda muhim ijtimoiy-falsafiy ahamiyatga ega. Iqtisodiy imkoniyatlar va ijtimoiy adolat, ta'lim va ongli iste'molchilik, madaniy qadriyatlar va oziqlanish an'analari, diniy e'tiqod va axloqiy me'yorlar jamiyatdagi oziqlanish madaniyatini va axloqiy tamoyillarini belgilaydi. Shaxsning oziqlanish tanlovlari uning ekzistensial tajribasi va

shaxsiy axloqi bilan bog‘liq bo‘lib, bu ijtimoiy-falsafiy tahlil orqali chuqur tushunilishi mumkin.

Iste'molchilarning oziq-ovqat mahsulotlariga nisbatan oqilona munosabatiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillarning ijtimoiy-falsafiy tahlili ularning iste'molchi xatti-harakatlarining turli jihatlariga ta'sir qiladi va oziq-ovqat mahsulotlarini tanlashda motivatsiya va imtiyozlarni tushunishga yordam beradigan bir qator nazariyalarni o'z ichiga oladi. Iste'molchi xulq-atvorini o'rganish iqtisod doirasidan tashqariga chiqadi va sotsiologiyada muhim ahamiyatga ega, ayniqsa uning ijtimoiy munosabat va amaliyotni shakllantirishdagi rolini hisobga olgan holda.

Iste'mol sotsiologiyasida Maks Veberning ijtimoiy harakat tipologiyasi muhim o'rin tutadi, bu erda xulq-atvorning to'rtta "ideal turi" ajralib turadi: maqsadga yo'naltirilgan, qiymat-ratsional, affektiv va an'anaviy⁴⁹. Oziq-ovqat tanlashda qaror ko'pincha to'liq oqilona emas va iste'molchi o'zini topadigan kontekstga, shuningdek, uning ijtimoiy va madaniy muhitiga bog'liq. Shunday qilib, xaridorlar tashqi va ichki omillarga asoslangan xatti-harakatlarning har xil turlarini almashtirishga moyil bo'ladi deb taxmin qilish mumkin. Per Bourdieu habitus kontseptsiyasini kiritib, iste'molchilar amaliyotidagi ijtimoiy va sinfiy farqlarga ishora qildi⁵⁰. Ijtimoiy-iqtisodiy maqom va madaniy kapital tomonidan shakllantiriladigan Habitus oziq-ovqat, oziq-ovqat tayyorlash va iste'mol qilishda did va afzalliklarni belgilaydi va odamlarga turli ijtimoiy tabaqalarning iste'mol amaliyotlarini tan olish va farqlashda yordam beradi. Misol tariqasida, ovqatni afzal ko'rish va dasturxon odobi sinf va muhitga qarab o'zgarishi mumkin. Shuningdek, zamonaviy iste'mol nafaqat amaliy, balki ramziy jihatlari bilan ham ajralib turadi. Jan Baudrilyar, "Narsalar tizimi" asarida iste'molni belgilarning manipulyatsiyasi deb ta'riflaydi, bu erda oziq-ovqat nafaqat biologik ehtiyojlarni qondirish, balki ma'lum turmush tarzi yoki ijtimoiy o'ziga xoslikni namoyish qilish uchun ham sotib olinadi.

Oziq-ovqat madaniyati bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi o'n yilliklarda an'anaviy ovqatlanish me'yorlarini buzish tendentsiyasi mavjud. Bir tomondan, sog'lom ovqatlanish va oziq-ovqat ishlab chiqarishning ekologik jihatlariga qiziqish ortib bormoqda. Boshqa tomondan, iste'molchilar ko'pincha mahsulot va ma'lumotlarning ko'pligi tufayli qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ularning xatti-harakatlarida noaniqlik va nomuvofiqlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

⁴⁹ Aziz Qayumov “Yoshlar tarbiyasida moddiy va ma’naviy hayot uyg’unligi masalasi”, - Toshkent, - 2012.18b.

⁵⁰ Овруцкий А.В. Социальная онтология потребления: научные представления, модели, общество потребления : диссертация ... доктора философских наук . - Ростов-на-Дону, 2012. - 394 с.

Iste'molchilarning xulq-atvorini chuqurroq tushunish uchun Veber metodologiyasi va boshqa sotsiologik nazariyalar asosida iste'molchilarning har xil turlari aniqlandi. Bularga quyidagilar kiradi:

"Analitik" turi: Ushbu turdagi iste'molchilar mahsulot haqidagi ma'lumotlarni o'rganishga, uning xususiyatlarini, jumladan tarkibi, yaroqlilik muddati va boshqa parametrlarni tahlil qilishga moyildirlar.

Tinglovchi turi: Bu tur boshqa odamlarning fikrlariga, jumladan do'stlar, sotuvchilar maslahatlari va mahsulot sharhlariga e'tibor qaratadi.

"Hissiy" turi: Ushbu turdagi iste'molchilar o'z-o'zidan xaridlarga moyil bo'lib, kayfiyat va mahsulotlarning vizual jozibasini ta'sir qiladi.

"An'anaviy" turi: Bu turdagi xaridorlar tanish va tasdiqlangan mahsulotlarni afzal ko'rishadi, ko'pincha oilaviy an'analar va odatlarga e'tibor berishadi.

"Iqtisodiyot" turi: Ularning tanlovi birinchi navbatda mahsulot narxi bilan belgilanadi va ular arzonroq muqobillarni izlashga moyil.

Ushbu xatti-harakatlar ko'pincha bir-biriga bog'langan va bitta iste'molchi sotib olish kontekstiga va muayyan vaziyatga qarab ularning bir nechta elementlarini ko'rsatishi mumkin.

Oziqlanish xulq-atvori ko'pincha iste'molchilar yashaydigan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar bilan bog'liq. Daromad darajasi, oziq-ovqat narxlari, yangi va sog'lom oziq-ovqat mahsulotlarining mavjudligi muhim rol o'ynaydi. Daromadlari yuqori bo'lgan odamlar turli xil sog'lom oziq-ovqatlarga ega bo'lishadi, iqtisodiy jihatdan noqulay bo'lganlar esa cheklangan tanlovga ega bo'lib, ko'pincha arzonroq, yuqori kaloriyali ovqatlarni tanlashadi. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, sog'lom oziq-ovqat mahsulotlarini subsidiyalash va aholini sog'lom ovqatlanish tamoyillari haqida o'qitishga qaratilgan hukumat siyosati barqaror ovqatlanish xulq-atvorini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Oziqlanish masalalari madaniy an'analar va e'tiqodlar bilan chambarchas bog'liq. Oziq-ovqat imtiyozlari va ovqatlanish tartibi meros, milliy urf-odatlar va hatto diniy taqiqlar bilan shakllanadi. Madaniyat va an'analar odamlarning ovqatlanish odatlariga katta ta'sir ko'rsatadi, ko'pincha ularning didi va sog'lom ovqatlanishga munosabatini shakllantiradi. Misol uchun, an'anaviy ovqatlar yog' yoki shakarga boy bo'lishi mumkin, bu esa sog'lom ovqatlanish tamoyillarini saqlab, madaniy xususiyatlarni saqlab qolish uchun yangi yondashuvlarni talab qiladi.

Oziqlanishga oqilona munosabatda bo'lishga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri sog'lom ovqatlanish tamoyillari va uning salomatlikka ta'siri

haqidagi bilim va xabardorlik darajasidir. Erta bolalikdan boshlab, tarbiya va ta'lim ovqatga bo'lgan odatlar va munosabatlarni shakllantirishi mumkin. Sog'lom ovqatlanishning tavsiya etilgan birinchi qadami sifatida emizish bolaning jismoniy va kognitiv rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Sog'lom turmush tarzini qadrlaydigan jamiyatda o'sish va o'rganish, shuningdek, oziq-ovqat tanlovi va parhez muvozanatiga ijobiy munosabatda bo'lishga yordam beradi.

Globalashuv, urbanizatsiya va o'zgaruvchan turmush tarzining hozirgi tendentsiyalari oziq-ovqat odatlarida katta o'zgarishlarga olib keldi. Bir tomondan, savdo va logistika rivojlanishi tufayli turli oziq-ovqat mahsulotlaridan foydalanish imkoniyati oshdi. Boshqa tomondan, ortiqcha kaloriyalar, yog'lar, shakar va tuzni o'z ichiga olgan yuqori darajada qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish sog'lom ovqatlanishni saqlash uchun yangi muammolarni keltirib chiqardi. Milliy an'anaviy taomlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish va sog'lom ovqatlanishning zamonaviy tamoyillariga rioya qilish o'rtasidagi muvozanat oziq-ovqatga oqilona munosabatda bo'lishning muhim jihatiga aylanmoqda.

Aholini turli xil va sog'lom ovqatlanish bilan ta'minlash uchun davlatlar qonunchilik va ma'muriy darajada choralar ko'rmoqda. Bu oziq-ovqat ishlab chiqarish standartlarini belgilash, maktablar va davlat muassasalarida sog'lom ovqatlanishni targ'ib qilish, nosog'lom oziq-ovqat mahsulotlarini sotishni cheklash va sog'liqni saqlash bo'yicha ta'lim kampaniyalarini o'tkazishni o'z ichiga oladi. Yangi meva-sabzavot mahsulotlari bilan ta'minlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, yog', qand va tuz iste'molini kamaytirishda davlat siyosati ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Oziqlanishga oqilona munosabat ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy, ma'rifiy va siyosiy omillarni hisobga olgan holda kompleks yondashuvni talab qiladi.

Iste'molchilarning oziq-ovqat mahsulotlariga oqilona munosabatini shakllantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillarning ijtimoiy-falsafiy tahlili ishbilarmonlik odob-axloqidan tortib, jamiyatning iste'mol madaniyati va axloqiy me'yorlarigacha bo'lgan keng ko'lamli jihatlarni qamrab oladi. Oziq-ovqat mahsulotlariga nisbatan barqaror iste'molchi xulq-atvori biznes etikasi bilan uzviy bog'liqdir. Ikkinchisi oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish ijtimoiy adolat, iste'molchilarni hurmat qilish va ekologik javobgarlik tamoyillariga asoslanishi kerakligini anglatadi. Ishbilarmonlik etikasi ishlab chiqaruvchi va iste'molchi o'rtasida ishonchni mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi va bozorda nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlar, balki ijtimoiy va ekologik mezonlarga ko'ra ham raqobatlasha

oladigan axloqiy brendni shakllantirish uchun asos yaratadi. Biznesning korporativ ijtimoiy mas'uliyati oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ekologik toza ishlab chiqarish, mahsulotlarni hayvonlarda sinab ko'rish yoki bolalar mehnatidan foydalanish kabi zararli amaliyotlarni rad etishda ifodalanadi.

Boshqa tomondan, iste'molchilarning xulq-atvori, ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida, ijtimoiy munosabatlar, madaniy qadriyatlar va jamiyat dunyoqarashi evolyutsiyasini aks ettiruvchi tarix davomida o'zgarishlarga duch keldi. Iste'mol evolyutsiyasi nafaqat iste'molchilarning xohish-istaklarining o'zgarishini, balki chuqurroq madaniy va axloqiy o'zgarishlarni ham aks ettiradi. An'anaviy jamiyatlarda iste'mol madaniyati muvozanatli tizim bo'lib, iste'mol axloqiy me'yorlar va ijtimoiy tamoyillar bilan tartibga solinadi.

Zamonaviy jamiyatda real iste'mol va axloqiy munosabatlar o'rtasida tafovut mavjud. Haddan tashqari iste'mol qilish va oziq-ovqat sharoitlarini insoniylashtirish fenomeni zamonaviy iste'mol inqirozini aks ettiradi. Oziq-ovqat mahsulotlarining doimiy shoshqaloqligi va sifatsizligi iste'molchilarda begonalik hissini yuzaga keltiradi va iste'mol jarayoni haqiqiy ehtiyojlarni qondirishdan ko'ra ko'proq o'yin-kulgi vositasiga aylanadi. Iste'molchi tadqiqotchilarining ta'kidlashicha, zamonaviy iste'molchi axloqi oziq-ovqat tanlashda yanada mas'uliyatli va xabardor yondashuvni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Shu bilan birga, iste'molchi xulq-atvorining axloqiy yoki g'ayrioddiy xulq-atvoriga ta'sir qiluvchi omillar xilma-xil bo'lib, ular jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, ijtimoiy nazorat darajasi, jamiyatdagi hukmron mafkura va madaniyat, shuningdek, shaxsiy qadriyatlar va hissiy tajribani o'z ichiga oladi. . Aynan shu omillarning kesishmasida ijtimoiy tabaqalanish, madaniy me'yorlar va iqtisodiy sharoitlarga qarab o'zgarishi mumkin bo'lgan ma'lum darajadagi axloqiy iste'molchi xulq-atvori shakllanadi.

Shunday qilib, iste'molchi axloqining ijtimoiy-falsafiy tahlili oziq-ovqatga oqilona munosabatni shakllantirishning zaruriy shartlari va mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi. Oziq-ovqat mahsulotlarini ongli va mas'uliyatli iste'mol qilish global iqtisodiy va ekologik muammolarni hal qilish vositasiga aylanishi mumkin. Bu biznesning ham, iste'molchilarning ham ijtimoiy mas'uliyatini oshirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Iste'molchi axloq kodeksini yaratish iste'molchi egoizm darajasini pasaytirish va oqilona iste'mol madaniyatini yaratish uchun asos bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda iste'molchilarning oziq-ovqat mahsulotlariga oqilona munosabatining ijtimoiy-falsafiy tahlilini iste'molchilarning xohish-istaklarini, oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligini idrok etishini, shuningdek,

ularning mavjudligi va mavjudligini shakllantiruvchi turli ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillar prizmasi orqali ko'rish mumkin.

Oziq-ovqat mahsulotlariga oqilona munosabatda bo'lishga O'zbekistondagi iqtisodiy vaziyat sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'rta sinfning o'sishi, aholi daromadlarining oshishi va qishloq xo'jaligining rivojlanishi sifatli va ekologik toza mahsulotlarga talabning oshishiga olib keladi. Bundan tashqari, narx darajasi va oziq-ovqat mavjudligi ham iste'molchi tanlovida asosiy rol o'ynaydi. Inflyatsiyaning o'sishi va qishloq xo'jaligi siyosatidagi o'zgarishlar sharoitida ratsionallik eng yaxshi narx-sifat nisbati bo'lgan mahsulotlarni tanlash istagida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonda oziq-ovqat iste'mol qilish madaniyati milliy taomlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u tabiiy ingredientlardan foydalanish, mavsumiylik va taomlarning xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Bu erda oziq-ovqat boshqaruvi an'analarga rioya qilishni, tabiiy oziq-ovqatlarga e'tibor qaratadigan sog'lom ovqatlanishni saqlashni va haddan tashqari qayta ishlangan yoki sun'iy ingredientlardan qochishni o'z ichiga oladi ⁵¹. Bunday sharoitda oqilona iste'molni shakllantirish milliy o'zlikni, oilaviy an'analarni saqlash bilan chambarchas bog'liqdir.

Diniy va axloqiy va axloqiy me'yorlar. Islom dini O'zbekistonda iste'molchi odatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Diniy me'yorlarga to'g'ri keladigan halol mahsulotlar aholi orasida tobora ommalashib bormoqda. Ijtimoiy-falsafiy tahlil doirasida bu oziq-ovqat sifati, tozaligi va xavfsizligini tartibga soluvchi axloqiy va diniy me'yorlarga asoslangan oqilona iste'mol qilish istagidan dalolat beradi.

Ekologik xabardorlik va barqaror rivojlanishni tushunish barqaror oziq-ovqat iste'moli bo'yicha yangi istiqbolni shakllantirmoqda. Iste'molchilar organik dehqonchilik, pestitsidlardan foydalanishni kamaytirish va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash kabi ishlab chiqarishning ekologik jihatlariga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Fermerlar va mahalliy iqtisodiyotlarni qo'llab-quvvatlash kabi ijtimoiy jihatlar ham barqaror iste'molchilar tanloviga ta'sir qiladi.

Globallashuv va axborot texnologiyalarining ta'siri. Globallashuv va axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi oziq-ovqatga bo'lgan munosabatning sezilarli o'zgarishiga olib keldi. Bir tomondan, ma'lumotlarga kirish iste'molchilarga ovqatlanishning yangi tendentsiyalari bilan tanishish va mahsulotlarning tarkibi va afzalliklarini tahlil qilish orqali ko'proq ongli tanlov qilish imkonini beradi. Boshqa tomondan, G'arb iste'mol madaniyatining

⁵¹ Otamurotov, S. Globallashuv va milliy - ma'naviy xavfsizlik. – Toshkent 2013.- 24-25 B.

ta'siri, shu jumladan tez ovqatlanish va tayyor mahsulotlar modasi an'anaviy imtiyozlarning o'zgarishiga olib keladi va bu erda ratsionallik ko'pincha iste'molning mavjudligi va tezligiga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boyjigitov S.K. XARIDORLAR (ISTE'MOLCHILAR) VA MIJOZLAR XULQ-ATVORI MODELI // Экономика и социум. 2023. №6-2 (109). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xaridorlar-iste-molchilar-va-mijozlar-xulq-atvori-modeli> (дата обращения: 06.11.2024).
2. Архангельская И.А. Формирование культуры потребления личности : Системный анализ : диссертация ... кандидата философских наук. - Москва, 1990. - 166 с.
3. Aziz Qayumov “Yoshlar tarbiyasida moddiy va ma’naviy hayot uyg’unligi masalasi”, - Toshkent, - 2012.18b.
4. Овруцкий А.В. Социальная онтология потребления: научные представления, модели, общество потребления : диссертация ... доктора философских наук . - Ростов-на-Дону, 2012. - 394 с.
5. Otamurotov, S. Globallashuv va milliy - ma’naviy xavfsizlik. – Toshkent 2013.- 24-25 B.

